

İLK AHİLER HAKKINDA *

CLAUDE CAHEN

Çeviren: Doç. Dr. MÜRSEL ÖZTÜRK

Selçuklulardan itibaren Küçük Asya şehirlerinde önemli bir rol oynamış olan bu "kitle" teşkilatı Ahilerin, kaynağının bulunmasında iki mesele vardır: Dayanımlarının manevî sebebi fütüvvet "kahramanlık fazileti" olan gençlik dernekleri, bütün İslam ülkelerinde ve İslamî devirlerde varlığını sürdürmüş, bazen bilhassa Karmat hareketinden sonra ortaya çıkmış olan meslekî gruplara karışarak, dine aykırı birtakım görüşleri benimsemişlerdir. Küçük Asya'da ve ona bağlı bölgelerde, belli bir zamandan itibaren Fityan veya Fütüvvet ve Ahi teşkilatları aynı teşkilatlardır. Teşkilatlar arasındaki bu birlik, Halife an-Nasır'ın himayesinde M. 1200 yıllarında gerçekleştirilmiş olan Fütüvvet Reformu ile aşağı yukarı aynı zamana rastlar. Fakat bir taraftan Ahi adının öteki İslam ülkelerinde bulunmayışı, diğer taraftan Halife an-Nasır'dan önce de Ahilerin var oluşu, o, devirde bunların Küçük Asya'nın dışında bulunuşu ve Fütüvvet ile ilişkili olmadıkları dikkat çekiyor. Öyleyse, bir yandan Fütüvvet'ten ayrı olarak Ahilerin kaynağı meselesi, öte yandan bunların Küçük Asya topraklarında buluşup gelişmeleri meselesi vardır.

Gerçeği söylemek gerekirse, ilk Ahiler hakkında sahip olduğumuz bilgiler kıtır. Bildiğim kadarıyla şimdiye kadar bir Ahi hakkında söylenmiş en emin ve eski söz, 460/1068-9 yıllarında söylenmiş olan Cullabî Hucvirî'nin sözüdür. Cullabî, Ahi Farac Zancanî adlı birinden "az bir zaman önce öldü" şeklinde söz etmektedir¹. Daha sonraki yılların yazarı Câmî de kaynak göstermeden bu Ahi'nin 457/1065-6 yılında öldüğünü söylemiştir². Hucvirî, Ahi Farac'ı İranlı mutasavvıflardan ayırmadan ve onun İranlı olmadığını belirtmeden, Kuzey-Batı İranlı mutasavvıflar listesinin başında zikretmiştir. Ahi Farac'ın yaşadığı zamanda büyük bir şöhrete sahip olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Devletşah tarafından

* Claude Cahen, Sur les traces des premiers Akhis, Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 81 vd.

¹ Nicholson çevirisi (Gibb Memorial, XVII), s. 173.

² Nefahatu'l-uns, no 71, Nicholson tarafından a.g.e de zikredilmiş.

nakledilen bir haber, Nizamî Gencevî'yi Ahi Farac'ın öğrencisi yapmaktadır³. Bu iki şahıs arasında doğrudan doğruya bir ilişki kesin olarak imkânsızdır. Çünkü Nizamî, M. XII. yüzyılda yaşamıştır. Fakat o, mutasavvıf olduğu için Ahi Farac'ın müridleri ile ilişkilerde bulunmuş olabilir. Bu da dikkatimizi Kuzey-Batı İran'a çekiyor⁴.

Bundan daha eski bir tarihte de bir Ahi'den söz edilmiş olabileceğini akıldan çıkarmamak gerekir. Ahi İbrahim diye biri, Feriduddin Attar⁵ tarafından tanınmış mutasavvıf Sahl b. Abdullah Tustari'nin hayatı anlatılırken onun muhatabı olarak zikredilmiştir. Bu durumda IX. yüzyılda ve Güney-Batı İran'dayız. Fakat Feriduddin Attar'ın bunu XII. yüzyılda yazdığını ve onun Ahi kelimesini bugünkü anlamından başka bir anlamda kullanmış olabileceğini göz önünde tutmak gerekir. Bununla beraber bu bize, XI. yüzyıldan önce ve sonra yazılmış eserlerde Ahi kelimesinin bulunabileceğini göstermektedir. Ahi kelimesinin bütün yanlışlıklardan arınmış bir tarifini bekleyerek, şimdilik bu konuda bir görüş belirtmeyeceğim.

Ne olursa olsun, ilk Ahilerin yetiştiği yer İran'dır ve bunların İranlı olmadığına dair hiçbir işaret yoktur. Selçukluların ilk fetih yıllarında ölen Ahi Farac'ın Türk olması imkânsız değildir. Fakat bu ihtimalin gerçek payı çok azdır. Çıkış yerleri Kuzey-Batı İran olsa da, Ahilerin Küçük Asya Türkleri arasında gelişip yayılmaları, İran'ın bu bölgesinde çok sayıda Türk'ün yaşamış olmasıyla ve Türk olsun, İranlı olsun bu ülkeden Küçük Asya'ya yapılan göçlerin devamlılığıyla açıklanabilir. Bu şartlar altında Ahi kelimesinin, arapça "ahi: kardeşim"den geldiğini kesin olarak kabul etmemek gerekirse de, dilbilimi ve anlambilimi bakımından mümkün olsa da, onun eski Türkçe "ahi-akı: kahramanca" kelimesinden türediği görüşü, Ahiliğin Türklerden kaynaklandığı görüşünü kanıtlamak içindir. Bu da tarihe aykırı düşmektedir. Kelimenin aslının Farsça olup olmadığına araştırılması zahmete değer. Bunun için en azından bir tarikata girerken söylenen a-h-ya harflerinin sembolik bir yorumu yapılabilir **.

³ Mahzanu'l-esrar, Bland neşri, Londra 1844, s. 2.

⁴ Gordlevsky, Gosudarstvo Seljukidov Maloi Asii, Moscou 1941, s. 106; Mustavfi Kazvini'ye göre, (Nuzhatu'l-kulub, Le Strange neşri, s. 67) Ahi Farac'ın kabri Zencan'dadır.

⁵ Nicholson neşri, I, 257.

** Cahen'in burada belgelere değil de hislerine dayanarak bu sonuca vardığı açıkça belii olmaktadır. Çünkü en geniş Farsça sözlüklerde bile "ahi" kelimesi bulunmadığı gibi İran'da tarihin hiçbir döneminde Ahilik adı altında veya ona benzer bir teşkilat mevcut olmamıştır. Zaten yukarıda adı geçen Ahiler, Türkler İran'a gedikten ve orayı hakimiyetleri altına aldıktan

Küçük Asya'da kesin olarak varlığından haberdar olduğumuz ilk Ahi'ye, an-Nasır'ın Fütüvvet'i kurması ve teşkilat kanununu Selçuklu Sultanı Key Kavus'a (612-613/1215-1216-7) göndermesinden hemen sonra rastlıyoruz. Bu şahıs, 612/1216-7 yılında Türkler tarafından fethedilmiş olan Antalya'da⁶ hazırlanmış olan bir vakfiyenin şahitleri arasında bulunan ve aslen Kayserili olan Ahi Eminuddin Mahmud b. Yusuf'dur. Yine başka bir yazılı belgeden, oğlu 661/1262-3⁷ yılında Divirigi'de ölmüş olan Ahi Abdurrahman ile Eflakî'nin dediğine göre, Celâleddin Rumî hayatta iken 110 (?) yaşında ölen, VII/XIII. yüzyılın başlarında Celâleddin Rumî'nin babası Bahaeddin'in talebesi olan ve Konya'daki Dericiler Pazarının hamamında ikâmet eden Ahi Naturî'yi ismen biliyoruz⁸.

Acaba XII. yüzyılda Küçük Asya'da Ahiler var mıydı? Küçük Asya Türk tarihinin bu dönemi hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuzdan bu soruya kesin cevap vermek imkânsızdır. Bu konuda söyleyebileceğimiz bütün şey, Eflakî'nin XIII. yüzyılın ileri gelen Ahilerinin, Ahi Türk adındaki bir şahsın çocukları olduğunu kabul etmesidir. Eğer bu adın okunuşu doğru ise, bundan ilk Ahi'nin Türk veya Türkler olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu Ahi Türk, Celâleddin Rumî'nin 662/1262-3 yılında daha yeni kurulmuş olan teşkilatın yönetimini teslim ettiği, 683/1284 yılında ölmüş olan Hüsameddin'in dedesinin babasıdır. Hüsameddin'in büyük dedesi, XII. yüzyılda yaşamış olup, Eflakî onun Urmiye'li olduğunu söyler. İşte yine Kuzey-Batı İran'dayız. Hüsameddin'in kendine gelince, onun Ahi olduğu şüphesizdir. Eflakî'nin dediği gibi o, genç yaşında Fityanları ile birlikte Celâleddin'i görmeye gelmiş ve ona bağlanmıştır. Hüsameddin'in Ahi oluşu, Celâleddin'in müridlerinden bazılarının düşmanlığını çekmiştir⁹.

Eflakî'ye göre Ahi Kayсар, Ahi Muhammed Seyyidâbadî, Ahi Çupan, Ahi Sıddık¹⁰ gibi Ahiler, Ahi Türk ve hayatı hakkında bilgi bulunmayan Ahi Başara'nın soyundan gelmekteydiler ve bunlar, öteki Ahilerin ak-

sonra yaşamış kimseler olup, Türk olduklarını düşünmemek içi hiçbir sebep yoktur. Ahilik ve Ahiler hakkında geniş bilgi için bak. Prof. Dr. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara 1974.

⁶ O. Turan neşri, Belleten 1947, s. 427.

⁷ Répertoire Chronologique d'épigraphie arabe, no. 4506.

⁸ Huart çevirisi, Les Saints des Derviches Tourneurs, II, 320.

⁹ Huart, aynı eser, II, 233; H. Ritter, Der İslam 1940, s. 116 vd.

¹⁰ Huart, aynı eser II, 306; Muhammed Seyyidâbadî belki de Sultan Veled'de (İstanbul 1941, 150) adı geçen Muhammed Seyyid-vârî ile aynı kişidir.

sine Büyük Mutasavvıf ile iyi ilişki içinde idiler. Celâleddin Rumî, Mektubat'ında bunlardan birkaçının adını zikretmiştir. Mektubat'ta adı geçenler, ondan daha sonra da söz edeceğimiz Büyük Emir Ahi Muhammed, Cemâleddin Ahi Guharkaş¹¹ ve Ahi Evran'dır. Aynı zamanda mutasavvıf da olan Ahi Evran'ın, XIII. yüzyılın ortalarında yaşamış olması ihtimal dahilindedir¹². XIII. yüzyılın sonlarında Ankara ve Niğde gibi yerlerde de Ahilerin var olduğunu söyleyebiliriz¹³. Fakat konumuzun dışında olduğu için bunlar üzerinde durmayacağız.

İlk Ahiler hakkında bildiklerimiz çok sınırlı olduğu için 1240 yılına kadar ne Küçük Asya'da, ne de İran'da Ahilerin, Fityanların teşkilatı ile birleştiğini veya bunun aksini ortaya koyacak görüşlere sahip değiliz. Belki de Ahileri ve Fityanları içine alan bir teşkilat Keykubad'ın (615/1218-9) tahta çıktığı zaman vardı¹⁴. Fakat Ahi, Fityan birleşmesinin 641/1243 yılındaki Moğol istilasından hemen sonra yapıldığını kesin olarak biliyoruz. Bu birleşmede Hüsameddin'in büyük rolü vardır.

Bu konudaki ilk bilgileri İbn Bibî'ye borçluyuz. İbn Bibî, Fityanları düşmanlarının ve hatta taraftarlarının bile onlar hakkında kullandığı "runud", bir iki yerde "evbaş", "reziller" ve "serseriler" sıfatlarıyla nitelmiştir. Onun dediğine göre, Akşehir ve Abgarm (Konya'nın kuzeybatısı) Runud'ları, Selçuklu yönetimi tarafından çok güçlenmiş olan iki emire suikast düzenlemek için tutulmuşlardır. İbn Bibî'nin başka bir haberinde de Konya Runud'ları, Vezir Şemseddin İsfahanî tarafından asilerin evini aramak için görevlendirilmişlerdir. Yine onun dediğine göre, Konya Ahi ve Fityanları, hükümete baş kaldıranlara yardım etmeyi reddederler ve Şemseddin'in isyanı önlemek için gönderdiği temsilciye yardım ederler. Bundan az bir zaman sonra Şemseddin'i cinayetle sorumlu tutan ve onun tutuklanmasında ısrar eden Moğol hükümdarı tarafından gönderilen vezirin muhaliflerini desteklerler¹⁵. Bu hadiseler zincirinde

¹¹ Ahmed Remzi Akyürek neşri, İstanbul 1937, s. 100, 103, 113.

¹² Gordlevsky, a.g.e., s. 110 ve Izvestia Akademi Nauk SSSR 1928, s. 1181.

¹³ Wittek, Zur Geschichte Angoras im Mittelalter, Georg Jacob Armağanı, Leipzig 1932, s. 350-52; Taeschner, Beiträge zur Geschichte der Achis in Anatolien, Islamica 1929; Huart'ın a.g.e.nin İndeksi; Aksarayî, O. Turan neşri, s. 305-307; Niğdeli Ahi Ahmed, belki de Celâleddin'in Mektubat'ında (s. 150) Ahi Mahmud'un oğlu olarak zikredilen şahısla aynı şahıs olabilir.

¹⁴ Yaziji-Oghlu, Houtsma neşri, s. 107.

¹⁵ İbn Bibî, Houtsma neşri, s. 253, 255-259, 265.

Ahiler, daima üst yönetimin taraftarları olarak görünürler. Bu olayı izleyen otuz yıldan daha uzun bir sürede onlar hakkında hiçbir bilgimiz yoktur.

Onlar hakkında çok değerli bilgileri, Cimri İsyanından sonra elde ediyoruz. Bu bilgileri artık eseri 1279 yılına kadar olan olayları anlatan eleştireceğimiz bir haberi dışında İbni Bibî'ye değil, Paris Millî Kütüphanesinde supplément persan 1553 numara ile kayıtlı olan Tarih-i Âl-i Selçuk'a borçluyuz. Bu eser, şehrinde yaşamış olan Ahilere özel bir ilgi duyan, XIII. yüzyılın sonlarına doğru yazmış, adı bilinmeyen bir Konyalının eseridir¹⁶. Ona göre, Cimri Olayı sırasında Konya Ahileri, biri adı garip bir şekilde Ahi Ahmayd şeklinde yazılmış olan-tabî Ahmed olarak düzeltilmelidir- (O, aynı şekilde Amid'i Aymid, Cumada'yı Cumayd şeklinde yazmıştır.) Ahmed ve öteki de Ahi Ahmedşah adlarında iki lider tarafından yönetilmiştir. Bunların ilkinden en son 683/1284 yılında söz edilmiş, ikincisi 697/1297-8 yılında ölmüştür. Ahi Ahmedşah ise, biraz sonra bahsedeceğimiz 688/1289 yılında meydana gelen isyan sırasında veya 694/1294-697/1297 yılları arasına vefat etmiş olabilir.

Tarih'te bu iki şahsa ayrılan yer, XIII. yüzyılın ortalarında yazan Mevlevî tarihçisi Eflakî'nin onlar hakkında verdiği bilgileri ciddiye almamızı sağlıyor. Ahi Ahmed, kendisini sevmeyen Eflakî tarafından iyi tanınmaktadır. Yukarıda adı geçen Ahilerin aksine o, Mevlevîlerle anlaşmıyordu. Birgün o, kendini Celâleddin'in dostu olarak göstermek istemişse de Celâleddin bunu geçmişteki ilişkilerinden dolayı ihtiyatla karşılamıştır. Ahi Ahmed, Mevlevîlerin musikisine düşman gibi davranıyor ve onların cenaze törenlerinde okudukları dualara karşı çıkıyordu. Ona göre Mevlevîlerin bu hareketleri şeriata aykırı yeniliklerdir. Eflakî'nin dediğine göre Ahi Ahmed, üst düzeydeki Ahilerin ve döneç olarak nitelediği Konya Mevlevîlerinin şeyhi Hüsameddin'in muhalefetine rağmen, Runud birliklerinin başına geçerek padişahın tahta çıkışına engel olmak istemiş, adamlarıyla birlikte şehirden kovulmuş, bundan sonra gözden düşmüş, yakınları tarafından terk edilmiş (Tarih bunu yalanlıyor) ve oğlu Ali, Mevlevî tarikatına girmiştir¹⁷. Ahi Ahmed Muhibbu'l-Fityan b. Şeyh Muhammed b. Mikail el-Erdebilî (yine Kuzey-Batı İran'dayız) adlı biri tarafından yazılmış olan bir risalenin varlığını biliyoruz. Eser, yazarı hakkında hiçbir bilgi

¹⁶ Eserin 675/1276-692/1292 yılları arasında meydana gelen olayları anlatmasından bu sonuca varıyoruz. Kitabın sonunda 741/1340 yılına kadarki olaylara kısaca değinilmişse de, bu ilâveyi yazarın bizzat kendisinin mi yaptığını, yoksa bunda ikinci bir kimsenin mi parmağının bulunduğu bilemiyoruz.

¹⁷ Huart, I, 206, 247 ve II, 238, 241, 293.

vermiyor ¹⁸. Bu risalenin yazarı Ahi Ahmed ile yukarıda sözünü ettiğimiz Ahi Ahmed'in aynı kişiler olduğunu veya bunun aksini söylemek için elimizde hiçbir belge yoktur.

Ahilerin öteki lideri Ahi Ahmedşah'ın Mevlevîlerin gözünde iyi bir yeri vardı. Onu "Fityanların şefi" olarak adlandıran Eflakî'ye göre bu zat zengindi ve binlerce Runud'a komutanlık ediyordu. XIII. yüzyılın sonunda Mevlevîlerin, Celâleddin'in oğlu Sultan Veled'in yönetimi altına girdikleri zaman Ahi Ahmedşah kendini, Sultan Veled'in müridi olarak takdim etmiştir. Başka bir yerde Eflakî, 690/1291 yılında Moğol Prensi Geyhatu Konya'yı almayı tasarlarken onu bu fikrinden Ahmedşah'ın vazgeçirdiğini söylemiştir ¹⁹. Eflakî'nin sözlerine dikkat edersek, Ahmedşah'ın Ahiler arasında Ahmed'in görüşünden farklı bir görüşe sahip olduğunu, Ahmed'in aksine onun Mevlevîlere daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmedşah'ın yerine Konya Runudlarının başına daha önce sözünü ettiğimiz Ahi Sıddık'ın oğlu Ahi Mustafa'nın geçmiş olması muhtemeldir. Ahi Mustafa'nın babası ve kendisi, Ahilerin başına geçmeden önce Mevlevîlerle iyi ilişki içinde idiler. Fakat o, daha sonraları Mevlevîlerin tasavvufî görüşlerine saldırarak bu görüşlerin, halledilmesi kuvveti gerektiren dünya işleri karşısında aciz kaldığını ilân etmiş ve onlara düşman kesilmiştir. Fakat Ahilerin bizzat kendileri kuvvetin kurbanı olmuşlardır. 712/1312 yılında Konya Fatihî Karamanlı Yahşi Bey, onları ölüme mahkûm etmiş ve Mevlevîlerin şeyhlerinden Emir Arif de cenaze törenlerini yönetmiştir ²⁰.

Tarih'te adı geçen üçüncü Ahi, Ahi Emir Muhammed'dir. Bu şahsın adına Eflakî'de de rastlanır. Eflakî'ye göre o, zengin ve iyiliksever bir emirdir. Gençliğinde Celâleddin'i tanımış, yaşlanınca 715/1315'te belki de daha sonraki yıllarda Bayburt'a yerleşmiştir ²¹. Bu şahsın, Tarih'in zikrettiği şahısla aynı şahıs olduğunu söylemek güçtür. Tarih'e göre Ahi Emir Muhammed, 692/1289 yılında Konya'da bulunmaktadır (Hiç şüphesiz Eflakî'nin Ahi Emir Muhammed'i de Celâleddin'i Konya'da tanımıştır). Fakat büyük bir ihtimalle Tarih'in zikrettiği Ahi Emir Muhammed ile Nasrî'nin ²² 689/1289 yılında Farsça Fütüvvet-nâme'sini

¹⁸ Taeschner, Futuwwa Studien, Islamica, V, s. 290 vd.

¹⁹ Huart, II, 116.

²⁰ Huart, II, 306-308.

²¹ Huart I, 300-307.

²² Taeschner, Der anatolische Dichter Nâcîrî und sein Futuvvetnameh (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, XXIX, 1) Leipzig 1944.

ithaf ettiği Ahi Emir Muhammed aynı kişi olabilir. Belki de bu şahıs, Celâleddin'in Mektubat'ındaki Büyük Emir Ahi Muhammed'dir. Ahilerin arasında emirlerin de bulunması kayda değer ilginç bir durumdur.

Tarih'te zikredilmiş olan son Ahi, Ahi Caruk'tur. Eflakî tarafından bilinmeyen bu şahıs, İbni Batuta'nın Niğde Valisi olarak sözünü ettiği şahısla belki de aynı şahıstır²³.

Ahmed ve Ahmedşah, Tarih'te ilk olarak Karamanlıların isyanı ve Cimri Olayı sırasında ortaya çıkarlar. İbni Bibî'ye göre Runudlar, bu isyanda âsilerin suç ortağıdır²⁴. Bununla beraber Tarih'in haberinde, başlangıçta Naib'in Konya'yı savunmak için Ahilerin teklif ettiği yardımı şüphe ile karşılamışsa da, daha sonra Ahi Ahmed ve Ahi Ahmedşah'ı birer tahkimatın savunmasında görüyoruz²⁵. Nizamî birliklerin bulunmadığı zamanlarda Ahiler, silah taşıyabilen ve şehrin savunmasını üstlenen kimselerdir. Elbette Runudların bazıları uygunsuz hareketlerde bulunmuş olabilirler. Bununla beraber Konya'da bulunmayan İbni Bibî'nin Ahiler hakkındaki sözleri, resmî çevrelerin onlar hakkındaki güvensizliklerinin bir ifadesi olabilir (Tarih'in dediği gibi, Naib'in önce Ahilerin işbirliği teklifini reddetmesi, bu görüşümüzü doğruluyor.). O halde İbni Bibî'nin yukarıda Ahiler hakkında söyledikleri kabul edilmeyebilir. Gerçekten de Karamanlılar isyanını izleyen olaylarda, en azından o devirde Konya'da İbni Bibî'nin belirttiği gibi Ahilerin Türkmenlerle birleşerek devlete karşı geldiklerini görmüyoruz.

683/1283 yılının Ramazan (Ocak) ayında III. Sultan Gıyaseddin'in dul eşi, amcaları Sultan Mes'ud'un karşı koymasına rağmen reşit olmayan iki oğlunu tahta oturtmak için Moğollar tarafından Konya'ya gönderilmişti. Pek belli olmayan şartlarda prenses, Karamanlı Türkmenlerin şefi ile Eşrefi oğullarına itaat etmeye razı etti. İster toprakları yakın olan onlardan, tehdit altında bulunan şehre yardım sağlamak için olsun, ister prenses kendini zayıf hissedip, yanlış hareket ederek onların desteğini almak için olsun, Karamanlı Türkmenlerin beyini beylerbeyi, Eşrefi de saltanat naibi tayin etti. "Zaten bu iki Türkmenin adamları şehrin dışında kamp kurmuşlardı. Bu durumdan endişelenen Vezir Fahrüddin Ali, Konya'nın muhtemel bir savunması için Ahilerle anlaşma yaptı. Fityanlar ve kölelerden meydana gelen bir birlik Prensese evine götürdü. Bu sırada Ahi

²³ Defréméry ve Sanguinetti neşri, II, 287.

²⁴ Hautsma neşri, 324.

²⁵ 29a-30a.

Ahmed ve Ahi Ahmedşah çıkageldi ve karışıklık yatıştı.” Hikâye pek açık değil. Fakat bu hikâyenin sonu gösteriyor ki, Türkmenler savaş yapmadan şehre girip prensese tâbi olmuşlar ve orada kalmamışlardır. 6 Rebiulevvel 684/Haziran 1285 tarihinde meydana gelen bu olayda hiç şüphesiz Ahi şeflerinin gayretleri faydasız bir çarpışmayı önlemiştir²⁶.

Bundan beş yıl sonra üzücü bir olay meydana geldi: Sultan Mes’ud kardeşini Eşref’in torunlarından biriyle nişanlamak için gittiği Eşref’in oğlunun yönetimindeki Viranşehir’de tutuklanıp hapse atılır. Eser, bize bunun nedenini söylemiyor. Belki de daha sonra göreceğimiz gibi şehzade, Ahileri tuttuğu için hapse atılmıştır. Şehzadenin tutuklanması haberi, Konya Runudlarının ayaklanmasına neden oldu. Şihneh (garnizon komutanı), şehrin emirleri, yani saltanat temsilcileri ile birlikte şehrin dışında - en azından bir kısmı- bir evde toplanmış olan Runudların kaldığı yeri kuşatarak ateşe verdiler. Runudların liderinin dışında kuşatılanların tümü, liderin karısı ve çocukları da dahil diri diri yandılar (Rebiulevvel 689/Nisan 1290)²⁷. Bu olayda Ahi şeflerinden birinin bulunduğundan söz edilmiyor. Hikâyenin devamı, Ahi teşkilatının ortadan kaldırıldığını değil, aşırı ve ayrılıkçı bir grubun yok edildiğini gösteriyor.

Nisan 1290 tarihinde meydana gelen yukarıda bahsettiğimiz olaydan birkaç hafta sonra sultanın, Moğolların elçisi Vezir Fahrudin Kazvinî’nin istekleri karşısında Runudlarla gizlice anlaşmış olduğunu görüyoruz. Bu defa yine Ahi Ahmedşah, yanına Runudlar ve Ked-huda’lar olduğu halde vezirin koyduğu yenilikleri protesto eden bir heyetin başındadır. Bu sırada vezire karşı bir halk gösterisi düzenlenmiş, halk veziri sultanın yanına gitmeye zorlamış, yolda Sultan Veled ve müridleri vezirin önüne geçerek ona laf atmışlar, vezir saraya vardığı sırada, yönetimini denetlemeye gelen Moğol elçileri tarafından alınıp Han’ın huzuruna götürülmüş ve öldürülmüştür²⁸.

Kısa bir süre sonra Anadolu’da karargâh kurmuş olan Moğol Hükümdarı Geyhatu görünür ve tekrar gider. Bundan sonra Türkmenler ülkeye yayılırlar. Bu sırada sultan Konya’da değil Kayseri’dedir. Konya’da yalnız Eşref’in oğlu tarafından serbest bırakılmış olan sultanın kardeşi Siyavuş vardır. Fityan ve Runudlar, yeniden ön sıraya geçmek için durumun uygun olduğunu sezerler. Karamanlıların bize açıklanmayan bir şekilde Eşref’in oğlunu öldürmeleri, onları cesaretlendirmişe benzemektedir.

²⁶ 32a.

²⁷ 36b.

²⁸ 37a.

Fakat Runudlar, Moğolların Şihneh'i (garnizon komutanı) Bahaeddin Kutluca'dan sıkılmışlardır. Siyavuş'un onlar hakkında beslediği iyi niyeti ve Bahaeddin'in halk tarafından sevilmemesini fırsat bilen Runudlar Siyavuş'a, Bahaeddin'in onu öldürmek istediğini ve bunu önlemek gerektiğini bildirirler. Runudların istekleri yerine getirilir. Bahaeddin yakalanıp öldürülür²⁹. Bu olaydan sonra Eşref'in adamları Karamanlılara karşı ayaklanırlar. Bundan dolayı anlaşıldığına göre Konya'da Runudlara karşı hoşnutsuzluk vardır ve bunlar kılıçtan geçilir³⁰.

Bunun üzerine Germiyanlılar Konya'ya saldırırlar. Ahiler, şehrin ileri gelenleri ile bir savunma hattı kurarlar ve Runudlar da çıkış yolu hazırlarlar. Şehir düşmek üzereyken Moğolların yardıma geldiği haberi, saldırganların derhal geri çekilmelerini sağlar (690/1291)³¹. Ertesi yıl Siyavuş'un daveti üzerine gençler, bu defa yapılmayacak olan bir Germiyan saldırısına karşı şehri savunmaya hazırlanırlar³².

Bu tarihten (1291) sonra Ahiler hakkında daha fazla şeyler öğreniyoruz. Ahmedşah 692/1292 ve 694/1294 yılları arasında hayatta idi. O, çok miktarda para emanet ettiği Ahi Emir Ahmed'i evinde tedavi etmiş, Fityanların ve şehrin ileri gelenlerinin huzurunda emanet ettiği bütün parayı ona bağışladığını açıklamış ve bu olaydan sonra daha çok halkın sevgisini kazanmıştır³³. 15 Muharrem 694/1294 tarihinde öldüğü zaman cenaze törenine 15 bin kişi katılmış ve dükkânlar 40 gün kapalı kalmıştır. Tarih'in kırkinci sayfasında okuduğumuz yukarıdaki haber bize çelişkili görünüyor. Çok özlü bir şekilde yazılmış olan daha sonraki sayfalar, Ahi Ahmedşah'ın 12 Safer 697/1297 tarihinde çekilmez bir hale gelen Karamanlı bir subayı Konya'dan kovduğunu ve Sultan'ın Şarabsalar'ı tarafından 7 Şevval 697 tarihinde katledildiğini, katilin Ahi Caruk'un darbeleriyle 6 Muharrem 698/1298 tarihinde öldürüldüğünü ve Sultan Alaeddin Feramurz'un bu kısasa yazılı izin verdiğini yazıyor³⁴. Gayet açık olan bu iki zıt haberin biri muhakkak yanlıştır. Bu yanlışlık, tarih veya şahıslar (Ahmed ve Ahmedşah) arasındaki yanlışlıktan doğmuş olabilir.

²⁹ 41a.

³⁰ Aynı sayfa.

³¹ 41b.

³² 45a.

³³ 45a-46a.

³⁴ Mesela, Köprülü, *Origines de l'Empire Ottoman* (Osmanlı İmparatorluğunun Kaynakları) adlı eserinde eski çalışmalarını özetlerken, bilhassa (Ahilerin) bu yönü üzerinde duruyor.

Tarih'in elimizde bulunan nüshası 741/1340 yılında istinsah edilmiştir. O tarihte müstensihin bu çelişkiyi görmemiş olması ilginçtir. Biz bu meseleyi burada halledemeyiz.

Konya Ahileri hakkında bilgi veren Tarih, bu küçük problemle bitiyor. Bu kitaptan şu sonucu çıkarıyoruz: Ahiler, hiçbir siyasi gücü olmayan, fakat iktidar boşluğu bulunan zamanlarda karışıklıklar çıkmış şehirlerde ön sırayı alan, düzenli ordunun eksikliklerini tamamlayabilen önemli bir teşkilattır. Fütüvvet hakkında edindiğimiz teorik bilgiler, Ahilerin arasına bazı zamanlarda İslam inancına aykırı inançların ve gizli ayinlerin girdiğini gösteriyor³⁵. Bununla beraber yukarıda değindiğimiz olaylardan hiçbiri, onların İslam inancına ve onu yöneten sosyal kadrolara karşı gelme eğiliminde olduklarını göstermiyor. Ahiler Selçuklu yönetimine bağlı görünüyorlar. Disiplinsiz hareketleri genellikle kendilerine saldıranlara karşıdır. Onların vatan sevgisi çok fazladır. Ahiler, yönetimi doğrudan doğruya ele geçirdikleri zaman Moğolların ve Konya'nın hayatını tehdit ettikleri zaman da Türkmenlerin büyük düşmandırlar. Ahilerde muhtelif sınıflar vardır. Geç zamanlarda yazılmış olan Fütüvvet el kitaplarında görüldüğü gibi Ahi unvanı belli bir makama gelmiş olanlar için kullanılır ve teşkilattaki herkese Ahi denmez. Ahiler, bütün Runud'ları içine alırsa da her Runud Ahi değildir. Teşkilat içindeki sınıflar da belli değildir. Muhtemelen asilzadeler arasından gelen "saygıdeğer" Ahilerle, gerçek "yanılayaklar" arasında bir durum farkı vardır. Bu farklılık, Mevlevîlerin aristokratik teşkilatı karşısındaki davranışlarının farklılığıyla ilgili olabilir. Teşkilat, üyeleri halk arasından geldiği için inkılapçı bir karakter taşıyorsa da, mensuplarının niyet ve düşünceleri, onu inkılapçı bir kuruluştan ziyade resmî bir kuruluş gibi gösteriyor. İşte bizim buraya kadarki bilgilerden edindiğimiz görüş, Ahiler hakkındaki geleneksel görüşten biraz farklıdır. Fakat elbette bu bilgileri başka zamanlarda ve yerlerde bulunan Ahiler hakkındaki bilgilerle karşılaştırmak gerekir³⁶. Yalnız şunu belirtelim ki, Fütüvvet hakkındaki görüşümüz, Küçük Asya Ahileri üzerinde inkâr edilemez bir etkisi olan ve teşkilatı yeniden kuran Halife an-Nasır'ın bildiğimiz görüşlerine uygun düşüyor. An-Nasır'dan önceki devirlerde

³⁵ Taeschner, Köprülü, Gordlevsky, Wittek'in daha önce zikrettiğimiz çalışmalarına ilâveten yine Taeschner, *Das futuwwa-Rittertum des islamischen Mittelalter*, in *Beiträge zur Arabistik und Turkologie*, Leipzig 1944; Giese, *Das Problem der Entstehung des osmanischen Reiches*, in *Zeitschrift für semitistik*, 1924.

³⁶ G. Salinger, *Was the Futuwwa an oriental form of chivalry?* in *Proceeding of the American Philosophical Society*, XCIV, 1950.

Fütüvvet teşkilatlarının resmi makamlarla birçok konularda ihtilaf halinde olduklarını akıldan çıkarmamak gerekir³⁷. Halifelik, Fütüvvet içindeki grupları yönetimi altında birleştirip onların sorumluluğunu üzerine aldığı zaman, gruplar arasındaki ihtilafları yok etmeye çalışmış ve Türk toplumu bu olayın dışında teşkilatlanmıştır. Belki Türkler, bu şekilde anlaşılmiş bir Fütüvveti İslamiyetten almış ve kendilerine göre yeniden geliştirmişlerdir³⁸.

³⁷ Bu durum Bağdat'ta ortaya çıkmıştır. Fakat daha önce XII. yüzyılda bu Ayyarûn teşkilatlarının, önemli şahsiyetleri kendine çektiğini görüyoruz. Bu şahsiyetler, Ayyarûn teşkilatları üzerinde nüfuz sahibi olabilme aracı saydıkları Fütüvve pantolonlarını onların şefflerinden alabilmek için gayret sarfediyorlardı.

³⁸ Bu şartlar altında bilhassa Türk ülkesinde Ahilerden önce Fütüvve teşkilatlarının sorumluluğunu üstlenmiş bir teşkilat var mıydı veya XIII. yüzyılda olduğu gibi Ahiler, Fütüvve kadrosunun içinde miydi? Ben bu soruya cevap vermeden, onu tekrar sormaktan başka bir şey yapmayacağım. Tabiatıyla her ne kadar Ahiler, XIII. yüzyıldan itibaren Küçük Asya'da önemli bir gelişme göstermişlerse de, bu onların başka bir yerde bilhassa Azerbeycan Türkleri arasında bulunmadığı anlamına gelmez (Mesela bu bölgede (Azerbeycan) Celâleddin Harzemşah'ın vezirinin halıcısı, Nasavî, Houdas neşri, 232).

